

CĂRȚI DIDACTICE ÎN SPAȚIUL HUNEDOREAN: DOUĂ MANUALE DE ÎNVĂȚARE A LIMBII MAGHIARE DIN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

Georgeta Deju

Biblioteca Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva conține un număr de cărți didactice extrem de diferite din punct de vedere al tipului de școli cărora se adresa, al obiectelor de învățământ, al centrelor tipografice, al anilor de apariție, dar nu în număr suficient pentru a se putea face un studiu comparativ pe aceste criterii. Aceasta nu înseamnă că nu pot fi valorificate în vreun fel, deoarece ele transmit ceea ce se învăța în școli într-o anumită perioadă, surprind evoluția gândirii pedagogice românești, dezvoltarea limbii române, influența legislației școlare asupra conținutului manualelor.

Studiul aduce în atenție două manuale de învățare a limbii maghiare destinate școlilor românești, unul pentru școlile elementare și unul pentru școlile secundare și preparandii, tipărite într-o perioadă frământată pentru românii ardeleni, cea a dualismului austro-ungar.

Elita politică maghiară a văzut în dualism posibilitatea punerii în aplicare a idealurilor naționale ale generațiilor prepașoptiste, adică făurirea statului național maghiar. Școlii i-a revenit un rol de primă importanță în realizarea acestui deziderat, deoarece în Ungaria școala nu a fost doar un mijloc de culturalizare a poporului ci, prin școală, conducerea politică a Ungariei a încercat să obțină integrarea tuturor cetățenilor maghiari, indiferent de limba pe care o vorbeau, în națiunea politică maghiară¹. În acest scop, statul maghiar a elaborat o serie de legi școlare care au restrâns folosirea limbilor materne în școli. Deși legea XXXVIII din 1868 era destul de liberală în dispozițiile sale și a constituit un oarecare stimul creator pentru școala românească prin îmbunătățirea rețelelor școlare existente, prin recomandarea unor programe prevăzute cu materii practice și aplicarea acestora de către un personal didactic calificat², au urmat o serie de alte legi care au oferit guvernului maghiar posibilitatea unor permanente imixțiuni în viața tuturor școlilor.

De cealaltă parte, naționalitățile considerau de asemenea școala ca fiind unul din principalele mijloace de apărare a identității și culturii național-etnice, astfel că naționalitățile din Ungaria au căutat și au găsit resursele necesare pentru realizarea propriului lor scop, cu toată severitatea controlului statului asupra învățământului, cel mai important ajutor dovedindu-se a fi autonomia confesională³.

---

¹Paul Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, 2005, p. 163.

²*Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, 2003, p. 547.

³Paul Brusanovski, *op.cit.*, p. 163.

Instrumentul cel mai potrivit pentru a educa a fost, și mai este încă, manualul, cartea de școală, prin care se transmit idei care informează și formează caractere, sentimente, iar un manual școlar influențează un public mai larg decât un studiu erudit adresat unei elite.

Legile, dispozițiile și măsurile care au definit politica școlară a statului dualist prevedeau obligativitatea predării limbii maghiare în școlile cu limba de predare alta decât cea maghiară astfel că, pentru a se alinia dispozițiilor legale, a fost necesară editarea și tipărirea manualelor și cărților destinate învățării limbii maghiare și în școlile românești.

Studiul limbii maghiare în școlile confesionale românești era prevăzut în planurile școlare elaborate de factorii responsabili cu învățământul românesc. De exemplu, în *Normativul pentru școlile populare din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei* din 1882, normativ alcătuit în baza prevederilor Statutului Organic și ale *Regulamentului provizoriu pentru organizarea școlilor confesionale* votat la Congresul Național Bisericesc din anul 1878 se preciza că obiectivele predării limbii maghiare erau următoarele: cunoașterea și înțelegerea în vorbire și scriere, însă doar după ce elevul era deprins cu folosirea limbii materne. Ca urmare, în clasa I nu se predă limba maghiară, în clasa a II-a se învățau cuvinte răzlețe și propoziții scurte, în clasa a III-a se învățau propoziții mai lungi, în clasa a IV-a erau predate regulile ortografice, în clasa a V-a se făceau exerciții de traducere dintr-o limbă în alta și în clasa a VI-a se făceau exerciții de reproducere a cuprinsului unor opere literare în limba maghiară⁴.

Aceste obiective au rămas în esență la fel pe toată durata dualismului, însă datorită legislației școlare tot mai restrictive, se observă totuși o schimbare în abordarea studiului acestui obiect de învățământ, în sensul ca partea română încerca să se adapteze la regulile impuse de statul maghiar și să privească partea pur practică a acestora. În *Planul de învățământ pentru școlile populare* valabil începând cu anul școlar 1904-1905 se preciza: „*elevii să fie puși în stare a folosi această limbă întrucât reclamă recerînțele vieții sociale .... necesitățile practice ale vieții, și învățarea să se facă practic, purcedând în toate tocmai de la viață.*”⁵

La editarea manualelor au contribuit cu prisosință dascălii școlilor românești, deopotrivă autori de manuale, profesori și teologi, personalități cu o cultură enciclopedică datorată pe de o parte școlilor pe care le-au absolvit iar pe de altă parte, împrejurărilor sociale și politice care îi obligau să se implice în multiple activități, resimțindu-se nevoia acută de elite care să „lumineze”, să ridice poporul român prin cultură.

În ordinea anului tipării, aducem în discuție manualul profesorilor Ioan Crișan și Nicolae Putnoky, *Carte de cetire maghiară cu o introducere în Sintaksa limbei maghiare pentru școalele secundare, preparandii și pentru privați*, partea a

⁴ *Ibidem*, p. 412.

⁵ *Ibidem*, p. 418.

doua, tipărit în 1886 la Tipografia arhidiecezană din Sibiu, prin urmare cu aprobarea Consistoriului, respectând prevederile legale.

Profesorul Ioan Crișan deși a trăit numai 40 de ani, a lăsat nu numai un nume bun în amintirea învățăceilor săi ci și o serie de lucrări care i-au adus aprecierea cărturarilor vremii precum și a conducătorilor Bisericii de atunci, căreia i-a fost vrednic slujitor⁶.

Născut în 1853 în casa preotului din Șoard, jud. Mureș, (m. 1893, la Sibiu) urmează școala poporală confesională din sat, gimnaziul sășesc din Sighișoara, cel maghiar din Cristuru Secuiesc și Institutul teologic pedagogic din Sibiu. În 1876 Consistoriul arhiepiscopesc din Sibiu i-a acordat o bursă de studii prin Fundația Moga, înscriindu-se la facultatea de filozofie din Leipzig unde a urmat cursuri de istorie universală, istorie bisericească, pedagogie, filozofie, teologie, obținând doctoratul în 1882 cu teza *Beiträge zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I (Aduș la istoria unirii bisericești a românilor din Transilvania sub Leopold I)*⁷.

Activitatea de dascăl și-a început-o în 1882 la Institutul teologic pedagogic din Sibiu ca suplinitor de Limba maghiară în secția pedagogică, situație care durează doar un an. Apoi timp de 10 ani se ocupă de o mulțime de obiecte de învățământ: Introducerea în teologie, Enciclopedia teologică, Istoria bisericească generală, Istoria bisericii române (fiind primul profesor de Istoria bisericii române la Institutul din Sibiu), Patrologie, Didactică și Metodică, Limba Maghiară și chiar gimnastică⁸.

Deși avea programul extrem de încărcat, Ioan Crișan a desfășurat o neobosită activitate și ca bibliotecar al Astrei, apoi ca secretar II, (secretar I era Ioan Popescu de asemenea autor de manuale, iar președinte era George Barițiu) militând pentru acțiunea de culturalizare a poporului român. În același timp a funcționat mai mulți ani ca profesor de germană la Școala civilă de fete a Asociațiunii, ultimii doi ani din viață fiind directorul acestei școli⁹.

În pofida acestor numeroase activități Ioan Crișan s-a preocupat și de publicarea tezei sale de doctorat, pe care a tradus-o în românește și care a văzut lumina tiparului în Anuarele Institutului pe anii 1886-1887 și 1887-1888. *Adaos la istoria unirei bisericești a românilor din Transilvania sub Leopold I* a fost prima lucrare care trata chestiunea unirii religioase de la 1698-1701 în mod științific și obiectiv¹⁰, „nelăsându-se stăpânit nicicând de pasiuni și intoleranță”¹¹ în tratarea acestui eveniment.

⁶ Mircea Păcurariu, *Profesorul de teologie Dr. Ioan Crișan (1853-1893) în Mitropolia Ardealului*, 1983, 1-2, p. 102.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 103.

⁹ Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian” al Arhidiecezei greco ortodoxe române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 104.

¹⁰ Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 104.

¹¹ Eusebiu Roșca, *op.cit.*, p. 104.

Cea mai grea piedică în desfășurarea actului pedagogic era permanenta lipsă a manualelor astfel că s-a preocupat de remedierea acestui aspect. Începând o colaborare cu profesorul Nicolae Putnoky de la Gimnaziul de stat din Sibiu, Ioan Crișan a publicat câteva manuale de limba maghiară pentru școlile românești: *Gramatica limbii maghiare, Curs practic pentru școalele secundare, preparandii și mai ales pentru privați* (ediții: I – 1885, III – 1894, IV – 1899), *Carte de citire maghiară*, în două părți, (1886-1895, două ediții), manuale apreciate, tipărite în mai multe ediții și folosite în multe școli românești în care, potrivit legislației vremii, trebuia să se învețe limba maghiară. Aceste manuale au acoperit un mare gol în literatura noastră didactică. Dărilor de seamă favorabile, faptul că au fost introduse în toate școlile românești, că au cunoscut mai multe ediții sunt tot atâtea dovezi că aceste manuale au fost alcătuite cu pricepere și au corespuns cerințelor școlii la acea vreme¹².

Cu același profesor Nicolae Putnoky a publicat, în original, lucrarea cunoscutului poet maghiar Arany Janos (1817-1882) numită *Toldi, narațiune poetică în 12 cânturi, întregită cu adnotațiuni și vocabular*, Sibiu, 1890, lucrare folosită ca manual de limbă maghiară în gimnazii și premiată de ministrul cultelor și instrucțiune publică. În ultimii ani ai vieții a lucrat la un masiv dicționar maghiar-român pentru a completa mijloacele de învățare a limbii maghiare de către români, dicționar tipărit după moartea sa de Nicolae Putnoky la Budapesta în 1895¹³.

Dacă viața nu i-ar fi fost așa de scurtă, poate că ar fi văzut lumina tiparului și cursurile sale de istorie universală și bisericească pe care le completa mereu cu intenția de a le tipări.

Unii dintre elevii săi au ajuns nume de seamă ai culturii românești și îi numim aici pe cei care au devenit mai târziu patriarhul Miron Cristea, episcopii Ioan Teulescu și Ioan Stroia, criticul literar Ilarie Chendi, profesorii Petru Șpan, Emilian Popescu, etc¹⁴.

Cel de-al doilea autor al manualului, profesorul Nicolae Putnoky, s-a născut în 1852 la București, unde tatăl său s-a refugiat după revoluția de la 1848-1849. Între anii 1876-1892 îl găsim ca profesor la Gimnaziul de stat din Sibiu, apoi director al Gimnaziului de stat din Lugoj. Pe lângă manualele scrise împreună cu Ioan Crișan mai scrie două disertații despre *Elementele clasice în limba română* și despre *Poeziile lui Alecsandri cu subiecte maghiare*¹⁵.

În *Prefața* manualului, autorii precizează că până la apariția acestei cărți nu a mai existat o carte destinată în mod expres studiului limbii maghiare de către elevii români ai școlilor secundare și viitorii învățători, fapt care a prejudiciat, până atunci, îndeplinirea cerințelor planului de învățământ. Autorii ne mai spun că nu simpla ambiție a fost motivația scrierii manualului ci dorința de a umple un gol

¹² Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p.104.

¹³ Eusebiu Roșca, *op.cit.*, p. 105.

¹⁴ Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 104.

¹⁵ *Enciclopedia Română*, tom III, Sibiu, 1904, p. 702.

resimțit acut în procesul educativ (din moment ce învățarea limbii maghiare a devenit obligatorie, era necesară și formarea învățătorilor pentru realizarea acestor cerințe).

Cartea este împărțită în două: prima parte este dedicată gramaticii, partea a doua este realmente o carte de citire. Partea întâi cuprinde regulile gramaticale ale limbii maghiare, asemănate oarecum de autori cu cele ale limbii grecești, iar pentru ușurarea învățării fiecare lecție are la sfârșit scurte texte pentru citit și pentru a exersa lecțiile de gramatică. Partea a doua conține texte pentru citire (proză și poezie) urmate de note referitoare la sintaxă precum și explicații referitoare la cuprinsul textelor. Textele sunt conforme cu planul de învățământ și cuprind regulile gramaticale însușite în prima parte dar au și scopul de a spori nivelul de cunoștințe al elevilor. Se precizează și faptul că lecțiile au fost concepute în așa fel încât citirea și traducerea lor să nu dureze mai mult de două ore.

Autorii își mărturisesc convingerea că această carte nu este perfectă, ei fiind deschizători de drumuri în acest domeniu, dar speră că „*Însușindu-și elevul în mod temeinic cele cuprinse în opul de față, el se califică într'atâta, încât în viitor va fi în stare, fără a se poticni, singur numai cu ajutorul dicționarului, se rezolveze temele primite*”¹⁶.

După cele 52 de pagini de gramatică, de teorie și aplicații practice, urmează o parte consistentă de citire pe parcursul a 121 de pagini.

Textele din a doua parte sunt scrise atât în limba maghiară cât și în limba română și sunt împărțite în patru teme: Tema I. *Vegyes olvasmányok (Diverse)*, lecțiile 1-36, în care apar aspecte ale vieții sociale, texte morale, fabule: *Respectul către bătrâni, Racul, broasca și știuca, Cine are mintea 'ntreagă / În cearta altor nu se bagă, Az okos leány (Fata deșteaptă), Munka etc.*; Tema II. *Magyar föld (Țara Ungurească)*, lecțiile 37-50, în care sunt descrise frumusețile Ungariei (*A Tisza – poezie de Petőfi Sándor, Lacul Balaton – text în limba română, Ocnele de la Uioara de I. Popea*), se face educație patriotică (*Patria – text în limba română*); Tema III. *Uti-, jellem-és történetirajzok. (Schife din călătorie, tipuri caracteristice)*, lecțiile 51-74, în care sunt texte despre călătorii, texte care vorbesc despre personalitățile maghiarilor (*Deák Ferenc* după Simon Péter), despre faptele de arme ale maghiarilor, (*A Hunyadiak - Dinastia Huniazilor* după Salamon Ferencz), sau textele în limba română cu scopul de a conștientiza valoarea vieții, a faptelor bune, a muncii (*Fă bine ori-cărui fără deosebire de nație și de religie, fie chiar vrăjmașul țării tale precum și Peatra prețioasă*); Tema IV. *A tatárjárás (Invasiunea tatarilor)*, lecțiile 75-94, este un capitol dedicat în întregime acestei perioade din istoria maghiarilor. La sfârșitul cărții găsim un *Registru alfabetic privitor la cestiunile gramaticale și sintactice tractate în manualul de față (partea II)* care cuprinde indicații gramaticale și traduceri ale cuvintelor, în ordine alfabetică.

¹⁶ Ioan Crișan, Nicolau Putnoky, *Carte de citire maghiară cu o introducere în Sintacsa limbei maghiare pentru școlile secundare, preparandii și pentru privați*, partea a doua, Sibiu, 1886, p. VII.

Autorii textelor destinate lecturii sunt majoritatea scriitori maghiari cunoscuți, cum sunt Jókai Mór, Petőfi Sándor, Arany János, dar sunt și câteva texte semnate de Alexandru Donici, Anton Pann sau I. Popea.

Deosebit mi s-a părut faptul că în mai multe dintre lecții erau o serie de cuvinte traduse în limba maghiară scrise cu creionul deasupra sau dedesubtul textului tipărit, în efortul învățăcelului de a traduce textul.

Al doilea manual adus în discuție este *Cartea de cetire și gramatică maghiară pentru școale populare cu limba de propunere română*, manual destinat școlilor confesionale românești ortodoxe elementare, avându-i ca autori pe A. Schullerus și I. Popovici. Volumul reprezintă prima parte a manualului, într-o a treia ediție (rezultă că se simțea nevoia unei astfel de cărți); a apărut în Sibiu, editura W.Krafft, în tipografia arhidiecezană (acest lucru presupune faptul că a avut acordul Consistoriului arhidiecezan, prin urmare respecta condițiile impuse de legislația în vigoare la data apariției); anul apariției este 1904.

Profesorul Adolf Schullerus¹⁷ (1864-1928) a urmat studii teologice, filologice și de germanistică la Berna, Leipzig, Budapesta, și a obținut titlul de doctor în etnografie la Leipzig, cu teza *Zur Kritik des altnordischen Walhallglaubens* (*Cu privire la critica credinței în Walhalla a vechilor nordici*), tipărită la Halle în 1886.

Are o bogată activitate ca dascăl fiind rector la Școala superioară germană din Agnita, iar din 1889 activează ca profesor de germană la seminarul evanghelic luteran din Sibiu. Din 1900 se dedică bisericii, întâi ca preot la Cincu, jud. Brașov, apoi din 1907 ca paroh al orașului Sibiu, iar din 1922 ca vicar al Episcopiei Sibiu (1922-1928)¹⁸.

Etnograf, istoric literar, germanist, dialectolog și lexicograf, Adolf Schullerus este autorul primei încercări din istoria folcloristicii românești de sistematizare a temelor basmului românesc, sub titlul *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten. Nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes* (*Catalogul basmelor românești. După sistemul tipologiei basmelor al lui Antti Aarne*), tipărit la Helsinki în 1928. Autorul își prezintă lucrarea ca „o încercare provizorie de a pune ordine în bogatul tezaur al basmelor românești cu ajutorul schemei sumare dată de Antti Aarne în tipurile sale de povești”. Raportând poveștile românești la clasificarea internațională a lui Aarne¹⁹, Schullerus conchide că peste 50% din tipurile românești nu se găsesc în amintitul indice, concluzie ce sugerează bogăția, diversitatea și originalitatea eposului românesc²⁰.

O altă lucrare de-a sa, *Siebenbürgisches Märchenbuch* (*Cartea poveștilor din Transilvania*) tipărită în 1930 la Sibiu, fusese realizată înaintea catalogului

¹⁷ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. 2, București, 1998, p. 202.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Antti Aarne: folclorist finlandez (1867-1925) unul din întemeietorii metodei istorico-etnografice în cercetarea folcloristică. De asemenea, este creatorul sistemului internațional de clasificare a poveștilor; vezi http://ro.wikipedia.org/wiki/Antti_Aarne (23.10.2009).

²⁰ Iordan Datcu, *op.cit.*, p. 203.

basmele românești dar a fost publicată postum. Antologia cuprinde în prima parte tipuri de basme care demonstrează comunitatea parțială a basmele românești, săsești și maghiare, fiecare cu variantele celor trei eposuri. Alt grup de basme are menirea de a evidenția particularitățile eposurilor populare ale celor trei naționalități. În încheiere adaugă trei grupaje de snoave. Studiul introductiv al antologiei este deosebit de interesant prin prețuirea acordată poeziei populare românești, prin considerațiile privitoare la vechimea, la bogăția tematică, la marea forță de proliferare în noi variante, la „*bogata rezervă de mijloace stilistice tradiționale*”, la „*umorul plin de surprize și bine adaptat tonului poveștii*”. Consideră că basmul românesc conservă foarte bine vechile mituri: „*basmele românilor poartă pretutindeni vechiul cuprins, îmbibat de gândirea mitică până la saturație și legăturile lor cu literatura populară antică apar evidente*”²¹.

Adolf Schullerus a mai publicat și o primă variantă a *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (*Dicționarul dialectului săsesc din Transilvania*) care a apărut în 1908 la Strasbourg la editura Karl Trübner²².

Cel de-al doilea autor al *Cărții de cetire și gramatică maghiară*, Ioan Popovici (1861-1919) are legături cu meleagurile hunedorene prin faptul că s-a născut în comuna Boșorod din jud. Hunedoara, unde tatăl său, preotul satului, i-a fost totodată și primul său dascăl. Urmează școala elementară la Hațeg, gimnaziul unguresc din Orăștie, iar din 1882, timp de trei ani, frecventează cursurile Institutului pedagogico-teologic al arhiecezei ortodoxe române din Transilvania de la Sibiu²³.

Este, pe rând, învățător la Școala confesională din Sebeșul Săsesc, în Săliște și apoi la Școala de fete a Reuniunii femeilor române din Sibiu, ajungând în 1888 directorul acestei școli. După ce trece examenul de calificare pentru școlile civile desfășurat la Institutul pedagogic superior de stat din Budapesta, i se va putea permite să funcționeze ca învățător la Școala Asociațiunii²⁴.

Ca dascăl a predat un număr mare de obiecte de studiu: limba maghiară pentru clasele I și II, geografia pentru clasele I-IV, istoria universală pentru clasele II și III, istoria Ungariei pentru clasa a IV-a, geografia pentru clasele I-III, caligrafia, desenul, bineînțeles nu toate în același an școlar²⁵. Generozitatea omului și dascălului Ioan Popovici l-a determinat să se ofere a predă chiar fizica și chimia fără retribuție²⁶.

Activitatea sa publicistică începe în 1885 când a publicat în *Telegraful Român* de la Sibiu *Povestea lui Petru*, reprodusă ulterior în broșurile bibliotecii populare din Bucovina. Însă Ioan Popovici mai publică, anonim, tot în *Telegraful Român*, și studii pedagogice, dări de seamă, critici²⁷.

²¹ *Ibidem*.

²² http://ro.wikipedia.org/wiki/Adolf_Schullerus#cite_note-0 (23.10.2009).

²³ Voichița Bițu, *Ioan Popovici – Note bibliografice*, în *Corviniana*, II, Hunedoara, 1996, p. 211.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p.212.

²⁶ *Ibidem*, p.213.

²⁷ *Ibidem*, p. 212.

În Programa școlii civile de fete a Asociațiunii pe anul școlar 1892-1893, publică studiul *Posiția istoriei în planul de învățământ și metoda ei*, în 1894 îi apare broșura *Cunoștințe din Constituția patriei*, din anul următor este secretar de redacție la Enciclopedia Română, iar din 1898 redactează calendarul *Amicul poporului* de la Sibiu. Tipărește, în 1899, *Istoria universală și Geografia pentru școlile civile de fete*, ambele traduse după Marki Alexandru, manuale care au fost aprobate a fi folosite în școli de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică. Deși se pensionase deja din cauza sănătății precare, în 1901 și 1902, împreună cu Adolf Schullerus, tipărește *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școlile populare cu limba de predare română*, un *Manual pentru propunerea limbii maghiare și Conductor la învățarea limbii maghiare și române*²⁸.

Cartea de cetire și gramatică maghiară are la începutul său o *Notă*, la pagina numerotată 1* (3) din care aflăm că această carte trebuia folosită alături de *Manualul pentru propunerea limbii maghiare în școlile populare cu limba de propunere română*, scris de aceiași autori, și apărută la aceeași tipografie, unde se și regăseau îndrumările metodice. Tot în această *Notă* sunt cuprinse două indicații privitoare la metoda de predare și anume ca lecțiile de la 1 la 17 să fie predate inițial numai verbal, ca material didactic să fie folosite obiectele din jurul elevilor (mobilier, colegi, rechizite, etc) precum și o serie de ilustrații „apărute la Viena la editura lui Hölzel”, special destinate acestui scop.

Cartea respectă regulile didacticii: învățarea de la simplu la complex; regulile sunt evidențiate în text, sunt scurte, clare și concise (pentru facilitarea memorării); fiecare lecție, cu excepția celei dintâi, are prevăzută o temă pentru acasă folositoare pentru repetarea și fixarea cunoștințelor acumulate la clasă.

Tematica acestei cărți este una practică, în sensul că sunt transmise acele cunoștințe de limbă maghiară cu care elevii vin sau vor veni cel mai probabil în contact. Astfel, întâlnim lecții ce cuprind informații legate de obiectele din clasă și de activitățile zilnice ale elevilor (*Cum deschid o fereastră; Cum scriu eu o literă pe tablă, Az iskola* - Școala), unități de măsură și diviziunile acestora (*A korona* - coroana, *A méter* - metrul, *A liter* - litrul), diferite calcule, legate de viața de zi cu zi, obiectele din școală și de acasă (tabla neagră, soba, focul, etc), anotimpurile (*A tavasz* - Primăvara), elemente de anatomie (*Mije van az embernek* - ce are corpul uman), descrierea obiectelor vestimentare (*A ruházat*), descrierea plantelor și animalelor prezente în viața elevilor (*A vándormadarak* - păsările călătoare, *A kukorica* - porumbul), descrierea activităților din sat și a profesiunilor (*Mit dolgozik a parasztasszony és a parasztember?* - Ce muncesc țărancă și țăranul?, *A vadasz* - vânătorul), atmosfera de sărbători în sat (*Karácsonykor* - De Crăciun). Prin urmare cunoștințele transmise prin învățarea limbii maghiare erau practice, direct legate de viața cotidiană, erau un fel de rezumat al cunoștințelor transmise la materiile predate în limba română.

²⁸ *Ibidem*, p. 213.

În carte sunt trei imagini reprezentând scene idilice din viața satului cu ajutorul cărora elevii trebuiau să facă scurte compuneri după tabloul respectiv. O imagine este legată de venirea primăverii, a doua de toamnă, iar a treia de iarnă. Toate trei înfățișează activități cotidiene din lumea satului. Copiii sunt îndemnați să răspundă în scris în limba maghiară desigur, la întrebări puse în limba română, descriind cele văzute în imagini, activitățile desfășurate, etc.

Aproape toate temele pentru acasă presupun formularea de întrebări și răspunsuri în limba maghiară, pe baza lecțiilor în limba maghiară. Întrebările din temă sunt scrise în limba română însă și acestea trebuiau traduse în limba maghiară. Iată un exemplu de temă la lecția 35 *Az almafa (Mărul)*, care are și o imagine: „1. *Întrebă și răspunde în limba maghiară: cine șede în măr, cine e acest băiat; ce face Pavel; unde șede Pavel; ce ține Pavel în mâna dreaptă; cum e mărul acum; când e mărul copt și dulce; câte mere sunt în pom.* 2. *Întrebă și răspunde ungurește: cine stă sub pom; ce vestimente are Iulia; cine e Iulia; cine pune mere în corfă*”²⁹.

Manualul conține o serie de poezii în limba maghiară ce trebuiau memorate, scurte piese de teatru cu mult dialog pentru a fi puse în scenă de elevi reprezentând scene ce puteau fi întâlnite în viața cotidiană: la cumpărături de rechizite; vulpea și găștele, la cumpărături în magazinul sătesc, la poștă, etc. La finalul cărții, pentru a ușura munca elevilor (având în vedere faptul că dicționarele se găseau greu și nu erau la îndemâna oricui) se găsește un vocabular pentru lecțiile considerate mai dificile și un dicționar maghiar-român pentru traducerea unor cuvinte uzuale din manual și nu numai.

În opinia noastră această carte își putea îndeplini misiunea cu succes reușind să formeze elevilor un vocabular minimal în limba maghiară cu care ar fi reușit să se descurce în situații diverse.

Cartea nu poate fi catalogată ca fiind una de propagandă în favoarea maghiarizării deoarece nu conține informații despre istoria maghiarilor sau îndemnuri care ar putea fi folosite în vederea fidelizării față de statul și națiunea maghiară, deși a apărut într-o perioadă extrem de dificilă pentru învățământul în limba română.

Cele două manuale provin din spațiul hunedorean. *Cartea de cetire și gramatică maghiară* a autorilor Adolf Schullerus și Ioan Popovici a ajuns în fondul bibliotecii Muzeului din Deva în anul 1988³⁰ din colecția lui Ioan Lăzărescu, un mare iubitor de literatură din Orăștioara de Sus, care a deținut o colecție însemnată de cărți și ziare, a scris poezii, a avut chiar o editura proprie, a colaborat cu presa din Orăștie în perioada interbelică. Aceeași proveniență o au și alte două manuale din colecția muzeului nostru, tipărite tot în perioada dualismului: Petru Pipoș, *Psihologia precedată de somatologie și urmată de logica elementară*

²⁹ Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școlile populare cu limba de predare română*, Sibiu, 1904, p. 38.

³⁰ Registrul de inventar al bibliotecii, nr. 16.857.

pentru preparandii (școale normale), Arad, 1901³¹, precum și Petru Hădan, *Soarele. Abecedar pentru începători și adulți analfabeți. După metoda imitațiunei*, Arad, 1911³².

Pe fila de titlu a *Cărții de cetire maghiară* a autorilor Ioan Crișan și Nicolau Putnoky, destinată preparandiilor, tipărită la Sibiu în anul 1886³³, găsim scris numele lui Vasilie Basarabul, învățător în Vaidei. Ca mulți dascăli din acea perioadă și el a avut de suferit din cauza opoziției sale la presiunile pe care autoritățile maghiare le făceau pentru transformarea școlilor confesionale în școli comunale, (conform Legii Appony) ajungând chiar să fie acuzat de infidelitate față de statul Austro-Ungar, să fie ridicat de autorități, transportat la Viena și închis timp de doi ani, până la sfârșitul primului război mondial³⁴.

Aceste manuale au existat, au instruit, chiar dacă uneori legile au fost restrictive, iar împrejurările istorice au fost mai puțin favorabile românilor din Transilvania. Cărțile școlare au reprezentat mijlocul cel mai eficient de adaptare a tineretului la o viață socială complexă din punct de vedere etnic, confesional, social. Ele au constituit mijlocul de transmitere al unui sistem de valori, al unei ideologii, al unei culturi, toate aceste calități conferindu-le o importanță deosebită pentru istoria culturii în general și a învățământului în special.

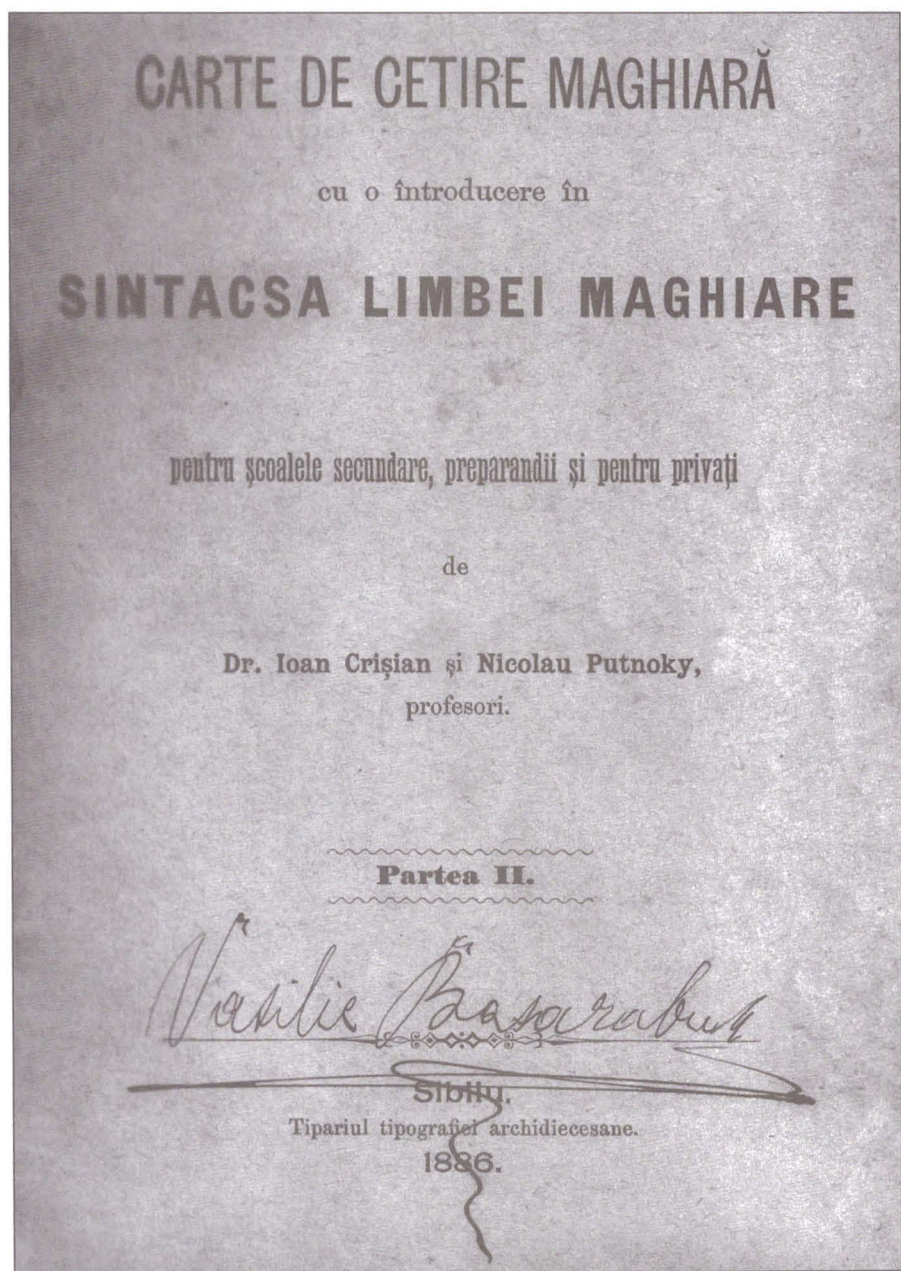
---

³¹ *Ibidem*, nr. 16.272.

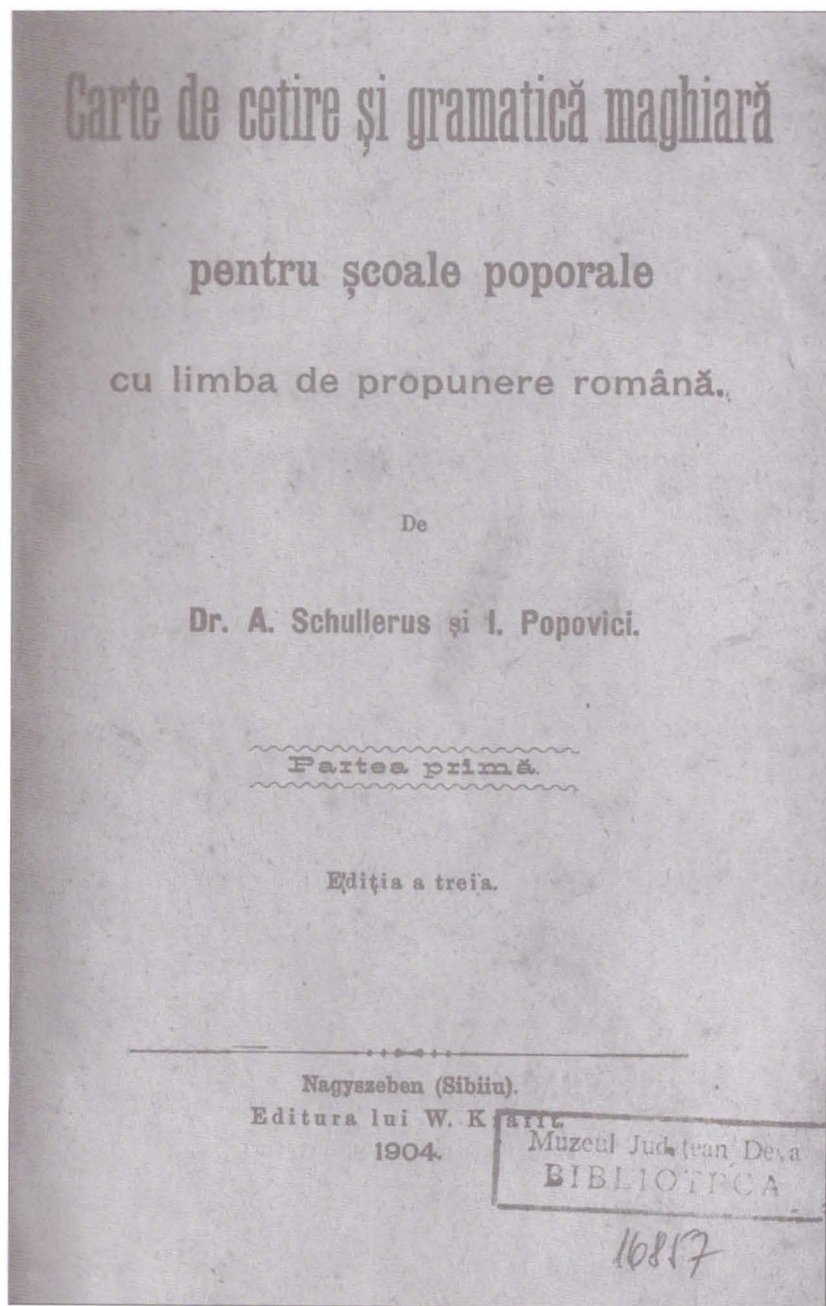
³² *Ibidem*, nr. 16.856.

³³ *Ibidem*, nr. 8919.

³⁴ Tiron Basarab, *Monografia comunei Vaidei*, manuscris, p. 104-105.

Fig. 1. Ioan Crișian, Nicolae Putnoky, *Carte de cetire maghiară cu o introducere în Sintacsa limbei maghiare pentru școalele secundare, preparandii și pentru privați*, Sibiu, 1886, pagina de titlu.

Fig. 2. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școale populare cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina de titlu.

Fig. 3. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școale populare cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina 15.

Fig. 4. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Carte de cetire și gramatică maghiară pentru școale populare cu limba de propunere română*, Sibiu, 1904, pagina 37.

LES LIVRES DIDACTIQUES DANS L'ESPACE DU DÉPARTEMENT DE HUNEDOARA: DEUX MANUELS SCOLAIRES POUR APPRENDRE LA LANGUE HONGROISE PENDANT LA PÉRIODE DE DUALISME DE L'AUTRICHE-HONGRIE

Résumé

L'étude met en évidence deux manuels scolaires pour apprendre la langue hongroise dans les écoles roumaines, l'un pour les écoles élémentaires et l'autre pour les écoles secondaires et les écoles des instituteurs, imprimés pendant une période bouleversée pour les Roumains de Transylvanie, la période de la dualisme politique établie entre l'Autriche et l'Hongrie.

Les lois, les dispositions et les décisions de l'État dans le dualisme de l'Autriche-Hongrie, qui ont décidé la politique des écoles, ont prévu l'obligation d'enseigner la langue hongroise dans les écoles où la langue d'enseignement n'était pas la langue hongroise ; ainsi pour respecter les lois de l'État il a été nécessaire d'imprimer des manuels scolaires et des livres destinés au l'enseignement de la langue hongroise dans les écoles roumaines. À cette situation ont contribué les instituteurs et les professeurs des écoles roumaines, qui étaient les auteurs des manuels scolaires, aussi des théologies, des personnalités culturelles qui avaient une culture encyclopédique obtenue pendant leurs années de l'étude et aussi obtenue par les circonstances sociaux-politiques qui leur demandaient de s'impliquer dans beaucoup d'activités, parce que il était nécessaire de former des élites qui peuvent transmettre "les lumières", pour enlever le peuple roumain par la culture.

De point de vue chronologique, les deux manuels scolaires sont: Ioan Crișan, Nicolau Putnok, *Le livre pour lire en langue hongroise, avec une introduction dans la syntaxe de la langue hongroise, pour les écoles secondaires, les écoles pour les instituteurs et pour les privés*, la deuxième partie, imprimé dans l'année 1886 dans l'Imprimerie archidiocésaine de Sibiu et Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammaire hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, la première partie, la troisième édition, Sibiu, l'Imprimerie archidiocésaine, 1904.

L'instrument conformément à faire l'éducation a été, et encore il est valable, le manuel scolaire, le livre pour l'école, par lequel on transmet des idées, il donne des informations et par lui on forme des caractères, des sentiments.

En outre des lois, les livres pour l'école sont la liaison matérielle la plus puissante, qui est établie entre la société et le facteur humain qu'il doit être éduqué. Les manuels scolaires reflètent le stade des connaissances d'une époque et constituent le moyen de transmettre un système de valeurs, d'une idéologie, d'une culture, tous ces qualités leur donne une grande importance pour l'histoire de la culture, et notamment pour l'histoire de l'enseignement.

La liste des illustrations

Fig. 1. Ioan Crișan, Nicolau Putnoky *Le livre pour lire en langue hongroise, avec une introduction dans la syntaxe de la langue hongroise, pour les écoles secondaires, les écoles pour les instituteurs et pour les privés*, Sibiu, 1886, la page de titre.

Fig. 2. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammaire hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page de titre.

Fig. 3. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammaire hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page 15.

Fig. 4. Adolf Schullerus, Ioan Popovici, *Le livre pour lire et la grammaire hongroise pour les écoles populaires où s'enseignait dans la langue roumaine*, Sibiu, 1904, la page 37.